

Intellektuaalomandi karistusõigusliku kaitse piirid

Tanel Kalmet

Justiitsministeeriumi karistusõiguse ja menetluse talituse nõunik, kodifitseerimise töörühma liige

Märkus: Intellektuaalomandi õiguse all tuleb mõista vastavat õigusharu (õigus objektiivses tähenduses), subjektiivse õiguse tähistamiseks on kasutatud intellektuaalomandi, ainuõiguse või intellektuaalomandiga seotud (mitte-)varalise õiguse mõisteid.

1. See, millist tegevust milliste tingimuste esinemisel on seadusandja pidanud karistatavaks, on ajapikku varieerunud. Teisiti öeldes on küsimus intellektuaalomandi karistusõigusliku kaitse piirides. Karistusõiguse revisjoni tulemusena jõustumist ootavas seaduses on loodetavasti jõutud tasakaalustatud lahenduseni intellektuaalomandi karistusõigusliku kaitse piiride seadmisel.
2. Taasiseseisvunud Eesti karistusõigus on järjekindlalt eristanud intellektuaalomandiga seotud mittevaraliste õiguste rikkumist ja varaliste õiguste rikkumist. Esimesel juhul on karistusõiguslikult kaitstud põhiseaduse §-s 39 nimetatud autori võõrandamatut õigust oma loomingule. Teisel juhul on karistusõiguslikult kaitstud varalisi õigusi, mis kuuluvad pigem põhiseaduse § 32 kaitsealasse.
3. Kui kehtivas seaduses on kas kuriteona või väärteona karistatav igasugune intellektuaalomandiga seotud mittevaraliste õiguste rikkumine, siis revisjoni järgselt jääb karistatavaks vaid autorsuse rikkumine. Autorsus on meil omaks võetud kontinentaal-euroopaliku intellektuaalomandi õiguse alushüve, mille vastase ründega kahjustatakse nii tegeliku autori kui ka avalikkuse õigustatud ootusi. Sisuliselt on karistatav tegu plagieerimine, kuid üksnes piiratud juhul – pelga võõra idee avaldamine oma nimel ei ole veel autorsuse rikkumine, kuna idee ei ole intellektuaalomandina kaitstav – kuigi seda peetakse plagieerimiseks nt akadeemilises kontekstis. Muudele intellektuaalomandiga seotud mittevaraliste õiguste rikkumise juhtumitele jäävad kohalduvaks tsiviilõiguslikud õiguskaitsevahendid, nagu ka üldiselt mittevaraliste õiguste kaitse korral väljaspool intellektuaalomandi konteksti (nt hea nime kaitse ja kaitse kõlvatu konkurentsi vastu).
4. Kehtivas seaduses on ka intellektuaalomandiga seotud varaliste õiguste rikkumine igal juhul karistatav kas väärteona või kuriteona. Revisjoni järgselt on varaliste õiguste rikkumine kuriteona karistatav juhul, kui see seisneb võltskaubanduses või autoriõiguse valdkonnas piraatkaubanduses, on toime pandud arvutisüsteemi vahendusel või õiguste objekti ebaseadusliku üldsusele suunamisega ning igal juhul kutse- või majandustegevuses, kui rikkumisega saadud kasu või tekitatud kahju ületab kahtekümmend miinimumpäevamäära. Ülejäänud juhtudel, kui ainuõigust on rikutud varalise kasu saamise eesmärgil, on tegu väärteoga. Kui puudub nimetatud eesmärk, jäävad ka varaliste õiguste rikkumise juhtumitel kohalduvaks tsiviilõiguslikud õiguskaitsevahendid.
5. Erinevalt mittevaralistest õigustest on varaliste õiguste osas on Eesti seotud rahvusvaheliste kohustustega, nimelt WTO ehk Maailmakaubandusorganisatsiooni TRIPs-lepinguga (intellektuaalomandi kaubandusaspektide leping) – mis kohustab kriminaliseerima kaubanduslikus ulatuses võlts- ja piraatkaubanduse – ning arvutikuritegevusevastase konventsiooniga – mis kohustab kriminaliseerima kaubanduslikus ulatuses autoriõiguse rikkumise arvutisüsteemi vahendusel. Avaliku esitamise, nimetatud väärtegude ja samuti tehnilise kaitsemeetme ja teabe kõrvaldamise väärteo (millel pikemalt ei peatu) osas on kriminaalvastutuse kohaldamine seadusandja otsus.
6. Kuigi erinevad riigid on intellektuaalomandi karistusõigusliku kaitse piirid asetanud eri kohtadesse, on viidatud rahvusvaheline standard üsna kitsendav ning seni kehtiv seadus on olnud arvestatavalt laiem, kriminaliseerides (st tunnistades süüteoaks) praktiliselt igasuguse intellektuaalomandi rikkumise.

Rahvusvahelise standardi laiendamise katsed, nt ACTA (võltsimisvastane kaubandusleping) läbirääkimiste raames, on seni pörkunud selgele vastuseisule.

Läbivaks elemendiks rahvusvahelises standardis on suures osas määratlematu kaubandusliku ulatuse (commercial scale) tunnus. WTO on ainult ebamääraselt selgitanud, mida selle all on mõeldud; samas on organisatsioon andnud selgelt mõista, et kriminaliseeritud peab olema ainult väike osa intellektuaalomandi rikkumistest.

Kaubanduslik ulatus ei ole ärieesmärk. Revisjoni käigus on seda tunnust sisustatud kutse- või majandustegevuse tunnusega, ühes rikkumisega saadud kasule või tekitatud kahjule alampiiri seadmisega. Piir on seatud praegu samasse kohta, kus nn pisivargus eristub kuriteona karistatavast vargusest, teisiti öeldes on seadusandja kohelnud selles aspektis võrdselt materiaalse ja mittemateriaalse vara omanikke. Kutse- ja majandustegevuse tunnuse sõnastus on pärit eraõigusest, kus eristatakse tarbijalepinguid kutse- ja majandustegevuses sõlmitud lepingutest.

7. Osa intellektuaalomandi õiguste rikkumiste dekriminaliseerimine ei tähenda, nagu loobuks riik täitmast kohustust kaitsta autori õigusi (põhiseaduse § 39) või omandit (põhiseaduse § 32). Nii TRIPs-leping kui Euroopa Liidu õigus näevad ette standardi ka intellektuaalomandi tsiviilõigusliku kaitse kohta ning sellele standardile vastavat õigust peakski pidama kohaseks tagatiseks autori õiguste ja intellektuaalomandi kaitsel. See vastab paremini nende õiguste sageli vaieldavale ulatusele, majanduslikule iseloomule, samuti õigustatud isiku autonoomiale oma õiguste kaitsel.

Samuti vastab selline suund karistusõiguse revisjoni eesmärkidele vähendada riigi karistusõiguslikku sekkumist juhul, kui ei ole täidetud ultima ratio tingimus ning eriti, kui muud vastutuse vormid on hoopis kohasemad ja tõenäoliselt ka tõhusamad.